

PROBLEMY ZARZĄDZANIA MIEJSCEM ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO NA PRZYKŁADZIE PLANU ZARZĄDZANIA DLA KOŚCIOŁÓW POKOJU W JAWORZE I ŚWIDNICY

*Management Plans for the Churches of Peace in Jawor and Swidnica as an
Example of Management Problems with UNESCO World Heritage Site*

Waldemar J. Affelt*

SUMMARY: A research and educational project “The Churches of Peace in Jawor and Swidnica. World Heritage Site. Management Plan” was carried out between 2012–2014 as part of Polish – German collaboration. It was based upon a textbook published by German Commission for UNESCO. This article presents the principles thereof as well as discusses

the results and conclusions coming from the project. Other reference publications dealing with cultural heritage issued after 2014 have been included as well.

KEYWORDS: UNESCO world heritage, cultural heritage management, Lutheran churches, wooden-frame buildings

Motto:

Odpowiedzialne zarządzanie dziedzictwem to swego rodzaju sprawdzian naszych umiejętności włączania w działania na rzecz jego ochrony i racjonalnego wykorzystania różnych osób, organizacji czy instytucji oraz wykorzystywania własnych i cudzych doświadczeń z wielu dziedzin funkcjonowania współczesnej gospodarki i społeczeństwa.¹

WPROWADZENIE

W latach 2012–2014 zrealizowano projekt badawczo-dydaktyczny pt. Plan Zarządzania dla Miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO „Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnica” (org. The Churches of Peace in Jawor and Świdnica. World Heritage Site. Management Plan). Wchodził on w skład większego przedsięwzięcia pn. „Badanie, ocena i zachowanie Kościoła Pokoju w Jaworze jako miejsca światowego dziedzictwa” (niem. „Erforschung, Bewertung und Bewahrung der Friedenskirche Jauer / Jawor als Weltkulturerbe“; ang. Investigation, assessment and preservation of the Church of Peace in Jawor as a World Heritage Site), finansowanego przez Beauftragten der Bregierung für Kultur und Medien – BMK, (ang. Federal Commissioner for Culture and Media), czyli państwowy urząd Federalnego Pełnomocnika Rządu ds. Kultury i Mediów. Plan Zarządzania powstał we współpracy międzynarodowej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Brandenburg University of Technology Cottbus – Senftenberg. Kierownictwo naukowe sprawowała prof. dr. Marie-Theres Albert, wówczas prowadząca Katedrę Studiów Międzykulturowych oraz Katedrę UNESCO Studiów

* PhD Waldemar J. Affelt, Gdańsk University of Technology
<https://orcid.org/0000-0003-3274-5210>

¹ Rozbicka Małgorzata, *Zarządzanie światowym dziedzictwem kulturowym*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2015, Przedmowa do wydania polskiego. [online]: <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

- Il. 1. Jawor, widok historycznego zespołu budynków ewangelicko-augsburskiego Kościoła Pokoju pw. Ducha Świętego wzniesionego w latach 1654-1655 (w centrum widoczny zarys bryły z kalenicą i wieżą dzwonną), otwierający się z głównej drogi wjazdowej do miasta od strony Wrocławia; działka u zbiegu ulic jest atrakcyjnym terenem inwestycyjnym, ale zapis w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego chroni ten wycinek panoramy przed zabudową kubaturową. Fot. W. Affelt, 2013.

nad Dziedzictwem Kulturowym (Chair Intercultural Studies / UNESCO Chair Heritage Studies) w BTU-Cottbus. W przedmowie do Planu Zarządzania podkreśliła ona rolę autora tego artykułu w jego powstaniu. Na jesieni 2014 r. opracowanie zostało zaakceptowane przez Beauftragten der Bregierung für Kultur und Medien (BKM) – instytucję finansującą program „Förderprogramm Erinnerung und Identität – Die Deutschen und ihre Nachbarn in Mittel- und Osteuropa“ (ang. Memory and Identity – Germany and their Neighborhoods in Central-Eastern Europe), czyli „Pamięć i tożsamość – Niemcy i ich sąsiedzi w środkowo-wschodniej Europie“, w ramach którego zrealizowano tytułowy Plan Zarządzania. Następnie partner niemiecki przekazał to opracowanie do Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie i opublikował je w Internecie².

Partnerzy projektu przyjęli założenie, iż ten Plan Zarządzania zostanie opracowany na podstawie książki pt. „Plany zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa. Praktyczny Przewodnik” wydanej przez Niemiecki Komitet do spraw UNESCO³. Jest to ponad stustronicowe bardzo szczegółowe

² Schellino Francesca, Affelt Waldemar, Schaaf Ulrich, The Churches of Peace in Jawor and Świdnica. World Heritage Site. Management Plan, Brandenburgische Technische Universität Cottbus, Cottbus 2014 [online]: http://www-docs.tu-cottbus.de/interkulturalitaet/public/01_Management%20Plan%20-%20Churches%20of%20Peace.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.)
http://heritagestudies.eu/wp-content/uploads/2016/02/01_Management-Plan-Churches-of-Peace.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

³ Ringbeck Brigitta, Management Plans for World Heritage Sites. A practical guide. German Commission for UNESCO, Bonn 2008 [online]: http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Bibliothek/Management_Plan_for_World_Heritage_Sites.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

opracowanie z 2008 r, uwzględniające ówczesne – czyli opublikowane w 2005 r. Wytyczne Operacyjne do realizacji Konwencji światowego dziedzictwa⁴. Jednakowoż wniosek nominacyjny Kościołów Pokoju opracowywano w ostatnich latach XX wieku, a wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO miał miejsce w 2001 r., gdy obowiązywały Wytyczne Operacyjne z 1999 r.⁵ Edycja ta różni się istotnie od wydania z 2005 r.; wystarczy porównać liczbę stron, wynoszącą odpowiednio 50 i 161. Dla potrzeb niniejszego artykułu należy zauważyć, iż główną różnicę stanowi brak doprecyzowania – jakkolwiek wspomnianych z nazwy w części II, s. 23 – podstawowych kryteriów nominacyjnych, czyli Orzeczenia Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości oraz Orzeczenia Integralności i Autentyzmu (ang. Statement of Outstanding Universal Value and Statements of integrity and/or authenticity), co wykonano dopiero w 2005 r. i w tej postaci obowiązuje do dzisiaj.⁶ Brak uwzględnienia we wniosku atrybutów autentyzmu (osiem atrybutów) oraz klasyfikowania integralności (trzy klasy) sprawił, iż pisanie planu zarządzania w kilkanaście lat później napotyka problemy wynikające z tych rozbieżności, które nie sposób ominąć, chcąc sprostać dzisiejszym wymogom formalnym zawartym w aktualnej wersji Wytycznych Operacyjnych.⁷ Należy wspomnieć, iż w Wytycznych Operacyjnych z 1999 r. zawarto ogólne wymogi odnośnie zarządzania miejscem Światowego Dziedzictwa UNESCO w Art. 64, pkt. 4. Pomocnym do opracowania Planu Zarządzania dla Kościołów Pokoju mogłoby być obligatoryjne „Retrospektywne Orzeczenie Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości” (ang. Retrospective Statements of Outstanding Universal Value), ale dokument ten został zatwierdzony przez Komitet Światowego Dziedzictwa dopiero w 2016 r.⁸

Ponadto już przed laty Polski Komitet do spraw UNESCO opublikował na swojej stronie lapidarne w porównaniu z niemieckim Przewodnikiem wytyczne ramowe pt. Plan zarządzania obiektem Światowego Dziedzictwa.⁹ Porównanie obu tych źródeł referencji po ukończeniu przedmiotowego opracowania dostarczyło interesujące wnioski.

⁴ *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC. 05/2 2 February 2005 [online]: <http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

⁵ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC-99/2 March 1999 [online]: <http://whc.unesco.org/archive/opguide99.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

⁶ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC.16/01, 26 October 2016 [online]: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

⁷ Szmygin Bogusław, *Atrybuty wyjątkowej uniwersalnej wartości*, w: Bogusław Szmygin (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, PKN ICOMOS, Warszawa 2011, s. 61.

⁸ 8E: *Adoption of retrospective Statements of Outstanding Universal Value*, WHC/16/40.COM/8E.Rev Paris, 10 June 2016, s. 51–53. [online]: <http://whc.unesco.org/archive/2016/whc16-40com-8E.Rev-en.pdf> (dostęp: 1.05.2017)

⁹ *Plan zarządzania obiektem Światowego Dziedzictwa*, Polski Komitet ds. UNESCO, [online]: <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/procedura-wpisu/plan-zarzadzania/> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

Jedyny plan zarządzania opracowany dla miejsca światowego dziedzictwa w Polsce, dostępny podczas realizacji tytułowego międzynarodowego badawczo-dydaktycznego projektu dotyczył historycznego centrum Warszawy, ale nie okazał się przydatny jako wzór, gdyż zbyt różnił się zarówno układem jak i zawartością merytoryczną od wspomnianego Przewodnika¹⁰. Składniad różnice te wynikają ze specyfiki miasta historycznego, którego tkanekę tworzy wiele różnorodnych obiektów istniejących na sporym obszarze, a miejsca dziedzictwa sprowadzonego w przypadku Kościołów Pokoju do jednego obiektu budowlanego, nawet z uwzględnieniem strefy buforowej (w przypadku Warszawy zwanej „strefą utulinową”) i analiz widokowych (pobieżnie potraktowanych w przypadku Warszawy)¹¹. Wprawdzie fundamentalna publikacja referencyjna UNESCO o zarządzaniu światowym dziedzictwem kulturowym ukazała się w 2013 r., ale przyjęte założenie realizacyjne nie skłaniało do skorzystania z niej¹².

Plan zarządzania miejscem światowego dziedzictwa według Praktycznego Przewodnika wydanego przez Niemiecki Komitet do spraw UNESCO

Przewodnik podzielono na trzy rozdziały oraz dodano trzy aneksy odpowiednio formujące zalecenia w kontekście krajowej legislacji, sprawozdawczości okresowej według wymagań Komitetu Światowego Dziedzictwa w postaci kwestionariuszy i list kontrolnych, oraz wzorcowych planów na nośniku elektronicznym CD. Rozdział I wylicza moduły opracowania, które są szczegółowo omówione w 53 podrozdziałach Rozdziału II. Rozdział III zawiera bibliografię i przydatne adresy internetowe. Przewodnik sugeruje układ i sekwencjonowanie treści planów zarządzania sporządzanych dla nowych wniosków nominacyjnych, natomiast nie rozwiązuje on dylematów, przed którymi stają zarządcy miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa przed rokiem 2005, od którego to kolejne Wytyczne Operacyjne posługiwały się już szczegółowym repertuarem ośmiu atrybutów autentyczności oraz trzema kategoriami integralności. Dzięki temu doprecyzowaniu można podstawowy cel planu zarządzania sformułować jako postulat zachowania wyjątkowej uniwersalnej wartości – centralnego pojęcia Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – danego miejsca dla przyszłych pokoleń. Ostatnia fraza kojarzy się z narracjami w duchu idei rozwoju zrównoważonego sformułowanej w roku 1987, ale w rzeczywistości zapisanej już w Artykule 4. Wspomnianej Konwencji¹³. We wstępie do rozdziału II Przewodnika wskazano, iż plan zarządzania jest podstawą tworzenia okresowych

¹⁰ Trybulewski Łukasz, *Ratusz stworzył plan zarządzania dla Starego Miasta*, 10 stycznia 2011, [online]: <http://www.polskatimes.pl/artukul/355268,ratusz-stworzyl-plan-zarzadzania-dla-starego-miasta,id,t.html> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

¹¹ *Historyczne Centrum Warszawy – Plan Zarządzania*. [online]: <https://zabytki.um.warszawa.pl/sites/zabytki.um.warszawa.pl/files/Plan%20Zarz%C4%85dzania%20Warszawa1.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

¹² *Managing Cultural World Heritage*. UNESCO, Paris 2013. [online]: <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

¹³ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. Dz.U.76.32.190, Artykuł 4: *Każde Państwo będące Stroną niniejszej Konwencji uznaje, że na nim spoczywa w pierwszym rzędzie obowiązek zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, o którym mowa w artykułach 1 i 2, znajdującego się na jego terytorium. Będzie się ono starało spełnić ten obowiązek zarówno własnymi siłami, wykorzystując maksymalnie swoje środki, jak również w razie konieczności, przy pomocy i współpracy międzynarodowej, z których może korzystać w szczególności w dziedzinach finansowej, artystycznej, naukowej i technicznej*. [online]: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_swiatowego_dziedzictwa.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

strategii zarządzania (czyli pełni on stałą funkcję nadrzędną wobec doraźnie przyjmowanych akcji), zaś w centrum ich uwagi powinny znajdować się sprawy wizualnego integrowania obiektów istniejących i nowoprojektowanych. Obecnie wiodącą rolę w tym względzie odgrywa Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 r.¹⁴

Przewodnik zaleca jednoznaczne doprecyzowanie przedmiotu ochrony, który według Konwencji z 1972 r. może być zabytkiem, zespołem, albo miejscem zabytkowym. W przypadku Kościołów Pokoju nie ma wątpliwości, iż pierwotny wniosek nominacyjny dotyczył zabytku – pojedynczego obiektu budowlanego, mimo że łatwo było dostrzec inne obiekty zabytkowe w jego bezpośrednim otoczeniu i tworzące wspólnie z kościołem zintegrowaną historyczną całość.

- II. 2. Jawor, Park Pokoju urządzony w latach 70. XX wieku na terenie historycznego cmentarza parafii ewangelicko-augsburskiej Kościoła Pokoju pw. Ducha Świętego; tablica upamiętniająca to miejsce ustawiona nakładem miasta w 2005 r. głosi w trzech językach „...Zdejm z nóg sandały swoje, bo miejsce, na którym stoisz, jest Ziemią Świętą” (Wj, 3,5). Fot. W. Affelt, 2013.

Wymagana jest szczegółowa analiza i ocena stanu prawnego ochrony obiektu dziedzictwa według krajowych uregulowań prawnych, a także wskazanie zakresu uzgodnień, w jakich uczestniczą instytucje państwowe oraz samorządowe odpowiedzialne za planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. Tutaj jest miejsce na ocenę wpływu inwestycji na środowisko, a w tym na ochronę środowiska kulturowego. Należy wytyczyć w terenie granicę ochrony oraz strefę buforową, czemu poświęcono osobny podrozdział. Wskazano konieczność uwzględnienia nie tylko bezpośredniego otoczenia nominowanego dobra kultury, ale także ważnych dla niego widoków i sąsiednich terenów. Ewentualna zmiana raz ustalonej

¹⁴ Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego [online]: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/rekomenkrajobraz.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

strefy buforowej wymaga akceptacji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO. Przywołane pojęcie „widokowej integralności (ang. visual integrity)” wzmacnia ochronę perspektyw widokowych, sylwet i panoram, ale także kieruje uwagę analityka na szerokie ujęcie krajobrazowe, nieograniczone jedynie do danego miejsca lub pojedynczego zabytku, wybranej osi widokowej, czy wycinka panoramy¹⁵. Historyczne relacje widokowe stanowią wartość samą w sobie, którą można utracić, jeżeli nie poświęci się jej uwagi, dlatego też powinny one być objęte stosownymi badaniami i jako cel ochrony znaleźć wyraz w stosownych uregulowaniach prawnych. Interesujący stosunek do tego zagadnienia prezentuje raport misji doradczej ICOMOS na temat historycznego centrum Warszawy sporządzony w 2013 r.¹⁶

- Il. 3. Jawor, Muzeum Regionalne, wystawa stała poświęcona ewangelicko-augsburskiemu Kościołowi Pokoju pw. Ducha Świętego; eksponat ukazujący technikę wykonania drewnianej konstrukcji szkieletowej ścian wypełnionej zaprawą glinianą wzmocnioną dodatkami szezki słomianej i narzuconą na ciosane listwy. Fot. w. Affelt, 2011.

Siłą rzeczy Przewodnik poświęca sprawom systemu zarządzania nie mniej stron, niż zagadnieniom dotąd wspomnianym. Wszyscy interesariusze instytucjonalni uczestniczący w procesie ochrony zabytku powinni być zidentyfikowani, a ich kompetencje, prawa i obowiązki oraz wzajemne zależności zilustrowane odpowiednim schematem graficznym. Pożądana jest szczegółowość wyrażona nie tylko

¹⁵ *International World Heritage Expert Meeting on Visual Integrity 6 to 9 March 2013 Agra, India*, Background Document Prepared by the World Heritage Centre, with inputs from ICOMOS, ICCROM and IUCN [online]: <http://whc.unesco.org/uploads/events/documents/event-992-12.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

¹⁶ *Report on the ICOMOS Advisory Mission to the Historic Centre of Warsaw Poland (C30)*, 19th to 21st December 2013, International Council on Monuments and Sites ICOMOS, Paris 2013, s. 4, 10, 15, 17, 18, [online]: http://www.mkidn.gov.pl/np/media/docs/2014/20140403_ICOMOS_raport_eng.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

nazwami własnymi i adresami, ale także nazwiskami decydentów. Przewodnik proponuje dla dużych przedsięwzięć konserwatorsko-restauratorskich lub naukowo-badawczych powołać specjalne instytucje nadzorujące jakość prac oraz koordynujące je (ewentualnie doraźnie i tymczasowo). Odpowiadałyby one również za utrzymywanie kontaktów między interesariuszami instytucjonalnymi, za przepływ informacji oraz za udział w wysłuchaniu publicznym, w zarządzaniu konfliktem, w pozyskiwaniu funduszy oraz ogólnie za komunikowanie społeczne. Jako podstawowe zasady planowania i działania wskazano, że:

- Krótkoterminowe (2–5 lat) i długoterminowe (5–30 lat) programy działania oraz stosowne projekty powinny uwzględniać zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz katalog sposobów osiągnięcia celów planu zarządzania.
- Raporty o stanie zachowania i wykazy zniszczeń, metody i cele nadzoru naukowego i technicznego sprawowanego przez komitety lub instytucje badawcze oraz rodzaje dokumentacji i monitorowania działań powinny zostać określone.
- Budżet i finansowanie należy omówić w osobnym podrozdziale.
- Obok zagadnień czysto konserwatorskich i budowlanych należy uwzględnić sprawy bezpieczeństwa, ochrony przeciwpożarowej, warunków użytkowania oraz ochrony środowiska.
- Plany utrzymania danego miejsca światowego dziedzictwa powinny mieć strukturę modułową, ułatwiającą aktualizowanie i szybkie reagowanie na zmianę warunków środowiskowych.
- Fundamentalne znaczenia ma kompletna inwentaryzacja, obejmująca listę obiektów nieruchomych i ruchomych oraz elementów i detali architektonicznych. W przypadku zespołów zabytków, miast historycznych i krajobrazów kulturowych niezbędne jest wskazanie i nazwanie składników definiujących ich wyjątkową uniwersalną wartość (ang. Outstanding Universal Value). Inwentaryzacja w całości lub części powinna zostać upubliczniona dla uświadomienia społeczeństwu wartościowości tego miejsca.
- Badania naukowe miejsca światowego dziedzictwa i stosowne studia powinny być podstawą do opracowania analizy kontekstualnej jego składników ujętych w inwentaryzacji, oceny ryzyka wystąpienia rozmaitych zagrożeń wartości, procedur monitorowania, danych klimatycznych, wymagań odnośnie prac konserwatorsko-restauratorskich oraz znalezisk archeologicznych.
- Stosowanie konserwacji zapobiegawczej wymaga rozpoznania każdego możliwego zagrożenia oraz zaprojektowanie wynikających z tego sposobów zapobiegania. Należy tu uwzględnić presję rozwoju ekonomicznego poprzez nowe inwestycje, roboty budowlane i intensyfikację transportu; wpływy środowiskowe; klęski żywiołowe; wzrost ruchu turystycznego i liczby mieszkańców.
- Planowanie zapobiegania zagrożeniom powinno obejmować: instrumenty prawne, sposoby praktyczne i techniczne, rozpoznanie zakresu kompetencji oraz metod i sposobów działania stosowanych na szczeblach regionalnym i krajowym.
- Monitorowanie i kontrola jakości wykorzystują odpowiednio dobrane i zdefiniowane

wskaźniki¹⁷. Obligatoryjne Raporty Okresowe przedkładane Komitetowi Światowego Dziedzictwa przez Państwa-Strony Konwencji niejako „wymuszają” obserwowanie i odnotowanie zmian wielkości tych wskaźników, ale wiarygodność tej procedury zależy od dokładności i sumiennosci z jaką dane miejsce jest badane i monitorowane.

- W sprawie zarządzania konfliktem Przewodnik zaleca rozwiązanie przyjęte dla miejsca światowego dziedzictwa „Miasto Gratz – historyczne centrum i zamek Eggenberg” (wpis z 1999 r.; rozszerzenie zakresu w 2010 r.), pomieszczone jako Aneks C.
- Specjalny podrozdział dotyczy komunikacji społecznej, którą tworzą: publikacje papierowe, strony internetowe, etykietowanie i informacja outdoorowa, materiały prasowe; akcje edukacyjne i szkolenia przewodników, nauczycieli, dziennikarzy, decydentów i ekspertów technicznych; wystawy; organizowanie ruchu turystycznego: parkingi, centra informacyjne, zwiedzanie z przewodnikiem, imprezy specjalne i cykliczne np. dni dziedzictwa, popularyzacja innych miejsc światowego dziedzictwa, sieci turystycznej współpracy międzynarodowej.
- Przedostatni rozdział dotyczy idei rozwoju zrównoważonego, która znajduje zastosowanie w sprawach dziedzictwa kultury od początku XXI wieku głównie w kontekście „zrównoważonego użytkowania” dóbr kultury, co jest uwzględnione w Wytocznych Operacyjnych¹⁸ oraz uszczegółowione w dokumentach ICOMOS¹⁹, przy czym ostatnio zapowiedziano opracowanie „Wytocznych dotyczących integracji kultury i dziedzictwa kulturowego w rozwoju obszarów miejskich”²⁰.
- Ostatni rozdział obejmuje dwa zagadnienia kluczowe dla powodzenia planu zarządzania: Pracownicy oraz Budżet. Należy sprawozdać istniejącą sytuację, ocenić ją i sformułować szczegółowo odpowiednie wnioski do realizacji w ramach krótko-, średnio- i długookresowych programów działania.

Powyższe zawarto w siedmiu podrozdziałach, ale dla przejrzystości tego artykułu zrezygnowano z powtórzenia podziału zagadnień, tym bardziej, że niektóre z nich powtarzają się w innym ujęciu kontekstualnym.

¹⁷ Szmygin Bogusław, *Wskaźniki a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, w: Bogusław Szmygin (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, PKN ICOMOS, Warszawa 2011, s.75.

¹⁸ Zob. Wytoczne Operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO – 2012, Art. 119 i Art. 132, § 5. s. 27: Do systemu zarządzania powinny być wprowadzone zasady zrównoważonego rozwoju (powtórzone w wydaniu WHC.16/01 26 October 2016: Sustainable development principles should be integrated into the management system); [online]: <http://www.icomos-poland.org/dokumenty-doktrynalne.html> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

¹⁹ Zob. Statement by ICOMOS on the Adoption of the UN Sustainable Development Goals, [online]: http://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/post-2015SDG/ICOMOS_Statement_post-2015SDG_EN_20151008.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.).

²⁰ *Cultural Heritage, the UN Sustainable Development Goals, and the New Urban Agenda*, 15 February, 2016, p. 20: *Guidelines for Integrating Culture and Cultural Heritage in Urban Development* [online]: <http://www.usicomos.org/wp-content/uploads/2016/05/Final-Concept-Note.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

- Il. 4. Jawor, neomanierystyczny budynek ratusza z końca XIX wieku, sala posiedzeń rady miasta z największymi na Dolnym Śląsku oknami witrażowymi w świeckim budynku, wykonanymi przez Królewski Instytut Witraży w Berlinie (niem. Königlische Institut Glasmalerei Berlin) w 1897 r.; kwatery przedstawiająca ówczesną panoramę przedmieścia z wylaniającą się zza sylwetki domów pokrytych czerwoną dachówką ceramiczną szarą połączyć olbrzymiego dachu Kościoła Pokoju pw. Ducha Świętego, pokrytego gontem. Fot. w. Affelt, 2012.

REFLEKSJE KOŃCOWE NAD PLANEM ZARZĄDZANIA DLA KOŚCIOŁÓW POKOJU W JAWORZE I ŚWIDNICY

Dwuosobowy zespół autorski tytułowego Planu Zarządzania, tj. Francesca Schellino i Waldemar Affelt przystąpili do prac terenowych latem 2013 r. Objęły one rozpoznanie miejsca i wizje lokalne oraz kwerendę dokumentów zgromadzonych na parafiach w Jaworze i Świdnicy. Odbyto także wiele spotkań z interesariuszami instytucjonalnymi oraz przeprowadzono kwerendę archiwaliów i dokumentów przechowywanych w delegaturach terenowych Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków: w Legnicy dla Jawora oraz w Wałbrzychu dla Świdnicy (w lutym 2014 r.). Ostatnie spotkanie wszystkich realizatorów projektu miało miejsce w Toruniu w styczniu 2014 r., a konkludująca dyskusja z prof. M-T. Albert odbyła się w Berlinie w czerwcu. Do momentu zakończenia prac nad tekstem, czyli 14 lipca 2014 r., intensywną dyskusję prowadzono drogą elektroniczną. Przyjęto zasadę osiągania konsensusu, co okazało się niezbędne wobec pewnych rozbieżności wizji efektu końcowego Planu Zarządzania u kierownika naukowego i autora opracowania. Ilustruje je Rozdział 8 pt. Refleksje i rezultaty badań i studiów nad planem zarządzania dla Kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy (s. 105–114), niewynikający z niemieckiego Przewodnika. Ponadto dodano Aneks I pt. Plan Zarządzania dla miejsca światowego dziedzictwa „Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy” w porównaniu z Wytycznymi Ramowymi Polskiego Komitetu Narodowego do spraw UNESCO (s. 113–116).

Podsumowaniu projektu badawczo-dydaktycznego nadano postać tabelaryczną, gdzie dwanaście aspektów odniesiono odpowiednio z osobna do obiektu w Jaworze i w Świdnicy. Są to:

- cechy fizyczne miejsca – budynku kościoła,
- rodzaj własności,
- elementy składowe miejsca światowego dziedzictwa,
- otoczenie,
- strefa buforowa,
- prawno-administracyjny interesariusze instytucjonalni,
- propozycje rozszerzenia form i zakresu ochrony zabytku,
- propozycje rozwoju miejsca światowego dziedzictwa,
- sprawy komunikacji społecznej i włączenia społecznego,
- oferta informacji turystycznej,
- potencjalni interesariusze,
- społeczność parafialna.

Wprawdzie oba te miejsca światowego dziedzictwa znajdują się w tym samym historycznym

Il. 5. Świdnica, system informacji turystycznej wykonany w ramach transgranicznego projektu „City Walk”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej; jedna z trzech mosiężnych makiet miasta ustawiona na placu św. Małgorzaty przy dawnej bramie kapturowej; u dołu widnieje rozległy teren cmentarza otaczającego Kościół Pokoju pw. św. Trójcy, wzniesiony w latach 1656–1657 na rzucie krzyża greckiego, wraz z siedmioma budynkami tworzącymi ze świątynią zintegrowany historyczny zespół. Fot. w. Affelt, 2012.

regionie Dolnego Śląska i na terenie tego samego województwa, powstały w zbliżonym czasie – Kościół pw. Ducha Świętego w Jaworze zbudowano w latach 1654–1655, a kościół pw. św. Trójcy w Świdnicy w latach 1656–1657 – i miały tego samego budowniczego, to obecnie istnieją w różnych środowiskach społecznościowych, odrębnej administracji powiatowej i gminnej oraz tym samym mają różnych

interesariuszy. Ponadto kościoły różni kształt bryły, rozmiary, kubatura, układ konstrukcyjny oraz bezpośrednie otoczenie, a także zakres własności, znaczenie strefy buforowej w historycznym krajobrazie miejskim, instytucje odpowiedzialne za ochronę prawną i stan zachowania, strategię rozwoju uwzględniająca zmianę zakresu ochrony, sposób zarządzania miejscem, stosowane metody i środki komunikacji społecznej. Te odmienne uwarunkowania uniemożliwiają stworzenie jednolitego planu zarządzania, który nadawałby się w praktyce do jednoczesnego zastosowania w obu tak różniących się od siebie miejscach. Rozpoznanie środowiska miejsc światowego dziedzictwa w Jaworze i Świdnicy pozwala stwierdzić, że:

- Właścicielem miejsca światowego dziedzictwa jest wspólnota wyznawców – członków miejscowej parafii kościoła ewangelicko-augsburskiego.
- W imieniu właściciela zbiorowego czynności prawne podejmuje proboszcz wybierany i zatrudniany przez wspólnotę parafian.
- Nominalnym miejscem światowego dziedzictwa w obu przypadkach są budynki kościelne, ale różnią się one bezpośrednim otoczeniem (otwarty teren parkowy z nieograniczonym dostępem w Jaworze i teren ogrodzony murem z kontrolowanym dostępem przez jedną bramę w Świdnicy) oraz liczbą i typem towarzyszących im obiektów, z którymi współtworzą dany historyczny zespół budowlany.
- Mimo różne lokalizacje obu kościołów w planie współczesnego miasta, strefy buforowe przyjęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wyznacza przebieg sąsiednich ulic; natomiast podejście do ochrony zintegrowanego historycznego krajobrazu miejskiego jest różne.
- Ze względu na podział administracyjny (różne powiaty, różne gminy) dla obu parafii funkcjonują odrębni interesariusze instytucjonalni, wykonujący czynności prawno-administracyjne.
- Obaj proboszczowie deklarują różne koncepcje rozwoju miejsca oraz realizują w różnym zakresie aktywności komunikacji społecznej, promocji i popularyzacji swojej domeny.

Plan zarządzania opracowany jako wymóg proceduralny Komitetu Światowego Dziedzictwa dla jednego wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, ale dotyczący tak różnych miejsc odległych o ok. 40 km, wymaga w praktycznym wymiarze operacyjnym dwóch różnych opracowań, czyli dwóch planów zarządzania, które uwzględniłyby następujące postulaty:

- W parafii świdnickiej znakomicie zachowany monumentalny modernistyczny budynek Kościoła Zimowego wzniesiony w latach 1927–1929 mógłby wejść w skład zespołu Pomnika Historii, z perspektywą rozszerzenia wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO²¹.
- W obu miejscach wykaz zabytków ruchomych – głównie elementy wystroju artystycznego i meble – nie obejmuje wszystkich zachowanych obiektów i nie są jasne kryteria, na podstawie których te niekompletne wykazy niegdyś sporządzono. Obiekty te au mass współtworzą wartość integralności każdego z tych miejsc.
- W obu miejscach zwiedzający mają do dyspozycji audio-przewodnik dostępny w kilku

²¹ Porównaj informacje [online]:

<http://swidnica.fotopolska.eu/391999,foto.html> (dostęp 1.05.2017)

<http://kosciolpokoju.pl/blog/2016/02/29/gemeidehaus-miejsce-spotkan/> (dostęp 1.05.2017)

<http://dolny-slask.org.pl/786921,foto.html> (dostęp 1.05.2017).

językach, ale podawana treść jest adresowana raczej do tzw. przeciętnego turysty. Wobec bogactwa artefaktów pożądaną jest opracowanie różnych wersji dedykowanych różnorodnym odbiorcom i specjalnym zainteresowaniom, jak np. doktrynalne sprawy wyznaniowe kościołów chrześcijańskich, dzieje Reformacji zapoczątkowane w 1517 r. przez Marcina Lutra (1483–1546), wojna trzydziestoletnia (1618–1648), historia sztuki nowożytnej i jej reprezentacje w Kościołach Pokoju, interpretacja ikonograficzna i ikonologiczna dekoracji Kościołów Pokoju itp.

- Oba miejsca zasługują na pogłębione studia z zakresu kulturoznawczo zorientowanych badań pamięci w wymiarze Europejskim, w wyniku czego mogłyby powstać stosowne narracje i specjalistyczne komunikaty dla zainteresowanych zagadnieniami zbiorowego pamiętania/zapominania we współczesnym społeczeństwie informacyjnym²².
- Włączenie społeczności lokalnych w życie parafii (poza grupą wyznawców) jest różne w obu parafiach i wymaga odpowiedniej aktywizacji w przypadku Jawora.
- Istnieją międzynarodowe organizacje pozarządowe, które mogą być statutowo zainteresowane tymi miejscami światowego dziedzictwa, np.: Construction History Society (CHS), Society for the History of Technology (SHOT), l'Association ouvriere des compagnons du devoir du tour de France (Charpentier / constructeur bois). Może to znaleźć przełożenie na współpracę międzynarodową i rozwój specjalistycznej turystyki. Ze względu na kunszt rzemiosła budowlanego należy rozważyć włączenie obu kościołów w Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłu (ERIH – European Route of Industrial Heritage).
- Ze względu na szczególną uwagę, jaką tradycyjnie darzy się w Japonii sztukę ciesielstwa budowlanego, w tym właśnie kraju można spodziewać się szczególnego zainteresowania miejscami światowego dziedzictwa w Jaworze i Świdnicy.
- Polityka społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR – Corporate Social Responsibility) może sprzyjać współpracy parafii i lokalnego środowiska przedsiębiorców, czyli interesariuszy biznesowych.
- Na terenie parafii świdnickiej istnieje atrakcyjna infrastruktura lokalowa (Centrum Promocji i Partnerstwa UNESCO w dawnym domu dzwonnika), hotelowa (boutique hotel „Barokowy Zakątek” w dawnym liceum ewangelickim z 1708 r.) i gastronomiczna (Baroccafè w dawnym budynku stróżówki) do prowadzenia specjalistycznych szkoleń np. w zakresie zarządzania miejscem światowego dziedzictwa.

Do powyższych wniosków końcowych także można by dojść, sporządzając plan zarządzania według wytycznych Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. Wnikliwe porównanie zawartości merytorycznej tego tekstu oraz Praktycznego Przewodnika niemieckiego wykazało daleko idącą zbieżność, mimo tak różnej formy zapisu treści. Jest to zrozumiałe, gdyż system UNESCO nie narzuca Państwom-Stronom Konwencji jakiegokolwiek obligatoryjnego formy planu zarządzania, a jedynie wymaga uwzględnienia wskazanych zagadnień, uznanych za istotne w kolejnych edycjach Wytycznych

²² Zob. Syriusz-Wolska Magdalena, *Spotkania czasu z miejscem. Studia o pamięci i miastach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

Operacyjnych.

ZAKOŃCZENIE

Jednym z argumentów, jakimi prof. Janusz Krawczyk, kierownik Zakładu Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, przekonywał mnie w 2012 roku do podjęcia się opracowania tytułowego Planu Zarządzania był fakt wprowadzenia przeze mnie do programu nauczania nowego przedmiotu pn. „Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego”. Doświadczenie jakie zdobywałem w Jaworze i Świdnicy było wykorzystywane do aktualizowania jego zakresu merytorycznego i metodyki, a ostatnie autorskie wydanie w semestrze zimowym roku akademickiego 2016/2017 przyniosło bardzo dobre rezultaty dydaktyczne, satysfakcjonujące nauczyciela akademickiego i z pewnością studentów, którzy zarówno na studiach stacjonarnych jak i niestacjonarnych II stopnia na kierunku „ochrona dóbr kultury” nie szczędzili starań o osiągnięcie jak najlepszej oceny – widać, że dostrzegli przydatność praktyczną tej wiedzy. Wprawdzie metodyka przyjęta dla Planu Zarządzania Kościołami Pokoju musiała uwzględnić referencje systemu UNESCO, ale jako praktyczna metoda naukowa może znajdować zastosowanie przy zarządzaniu obiektami nie pretendującymi do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa, np. Pomnikami Historii, czy posiadającymi Znak Dziedzictwa Europejskiego, gdyż różni je w zasadzie jedynie brak wyjątkowej uniwersalnej – czyli w skali globalnej

- II. 6. Świdnica, system informacji turystycznej wykonany w ramach transgranicznego projektu „City Walk”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej; jedna z 37 granitowych tablic wmontowana w nawierzchnię chodnika; numer w górnych narożnikach pozostaje w związku z komentarzem audio-przewodnika, który można wypożyczyć w punkcie Informacji Turystycznej w Rynku, a strzałki wskazują kierunek spaceru albo ku Wieży Ratuszowej, albo do historycznego zespołu ewangelicko-augsburskiego Kościoła Pokoju pw. św. Trójcy. Fot. w. Affelt, 2012.

– wartości. A przecież dla społeczności narodowych, regionalnych czy lokalnych wystarczające jest znaczenie danego dobra kultury w skali środowiska im najbliższego.

Przy okazji końcowej redakcji Planu Zarządzania dla Kościołów Pokoju w lipcu 2014 roku zdefiniowałem tworzące go pojęcia konstytutywne, które zawarłem w specjalnej publikacji książkowej wydanej w ramach konferencji „Krata Wenecka 1964–2014”²³. Niech ich zaktualizowana postać będzie podsumowaniem tego artykułu:

- Zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturalnego jest nieustannym procesem kontrolowania stanu wszystkich jego składników i podejmowania różnorodnych działań w celu zapewnienia zachowania ich autentyczności i integralności oraz innych wartości, decydujących o jego wyjątkowym znaczeniu oraz przydatności dla obecnego jak i przyszłych pokoleń.
- Określenie atrybutów autentyczności i integralności, innych wartości kulturowych oraz związanych elementów dziedzictwa niematerialnego²⁴, jak również ich wskaźników, umożliwiających monitorowanie zmian stanu zachowania obiektów, powodowanych jakkolwiek w nie ingerencją, oddziaływaniem warunków środowiskowych i/lub starzeniem się zabytkowej substancji – jest warunkiem sine qua non osiągnięcia celu procesu zarządzania.
- Zasady zrównoważonego rozwoju, których różnorodne aspekty tworzą cztery klastry zwane filarami, obejmującymi: zrównoważenie środowiskowe, włączenie społeczne, sprawiedliwy wzrost gospodarczy oraz pokój i bezpieczeństwo, powinny stanowić podstawę procesu zarządzania dziedzictwem kulturalnym²⁵.
- Plan zarządzania jest narzędziem do realizacji celów zarządzania rzeczywistym zasobem dziedzictwa kulturalnego w jego dokładnie rozpoznanym środowisku, którego badanie i analizowanie powinno uwzględnić wszystkie aspekty fizyczne, formalno-prawne, społeczne i kulturalne.
- Interesariusze danego zasobu dziedzictwa kulturalnego powinni zostać zidentyfikowani en masse, a ich potencjalny wpływ na osiągnięcie celów zarządzania – rozpoznany i oceniony.
- Zapobieganie konfliktowi interesów wymaga dokładnego rozpoznania motywacji interesariuszy oraz wyobraźni autora planu zarządzania, który powinien przewidywać ewentualność wystąpienia tego niekorzystnego zjawiska oraz zaproponować na tę okoliczność środki zaradcze.
- Programy działania krótko-, średnio- i długookresowe regulują wszystkie aspekty planu zarządzania, uwzględniając

²³ Affelt Waldemar, *Karta TECHNITAS w sprawie zachowania dziedzictwa techniki i miejsc je upamiętniających*, Wydział Sztuk Pięknych UMK, Toruń 2014; s. 37–39.

²⁴ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, Art. 2, [online]: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20111721018> (dostęp: 30 marca 2017r.).

²⁵ Zob. przypis 16.; uszczegółowione tego postulatów zawarto w dokumencie WHC-15/39.COM/5D Paris, 15 May 2015, formułując dla kolejnych „filarów” odpowiednia po 5, 16, 9 i 11 aspektów; [online]: <http://whc.unesco.org/archive/2015/whc15-39com-5D-en.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.); działania popularyzujące to stanowisko i podejmowane przez Komitet Światowego Dziedzictwa są omówione w dokumencie WHC/16/40.COM/5C Paris, 27 May 2016, [online] <http://whc.unesco.org/archive/2016/whc16-40com-5C-en.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

- II. 7. Świdnica, dawny dom dzwonnika w historycznym zespole Kościoła Pokoju pw. św. Trójcy po restauracji i adaptacji na Centrum Promocji i Partnerstwa UNESCO; wystawa urządzona na parterze dzięki wsparciu finansowemu z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Saksonii oraz Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej, ukazuje zabytki ruchome parafii oraz eksponuje autentyczność substancji budowlanej. Fot. w. Affelt, 2012.

ocenę skutków już zrealizowanych działań oraz wnioski z monitorowania zmian zachodzących w środowisku fizycznym, formalno-prawnym, społecznym i kulturalnym.

- Konsultacje społeczne i debaty publiczne powinny być prowadzone na wszystkich etapach zarządzania, tj. przy opracowywaniu analiz, prognoz, projektu planu zarządzania i jego aktualizacji, tworzeniu programów działania i przy ocenianiu skutków ich realizacji.
- Włączenie społeczności lokalnych, grup zainteresowań, branż zawodowych i innych związanych z danym dobrem kultury do jego użytkowania jest pożądane, gdyż wspólnoty te są rzeczywistym spadkobiercą spuścizny minionych pokoleń.
- Wymiar humanistyczny planu zarządzania wyraża zakres, w jakim uwzględnia on sprawy pamięci kulturowej i społecznej²⁶ oraz konteksty tożsamościowe wspólnot dziedzictwa²⁷.

Jakkolwiek Plan Zarządzania obecnie jest obowiązkowym załącznikiem do wniosku nominacyjnego o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, to w tym i w każdym innym przypadku powinien on posiadać walor praktycznej użyteczności i bezpośredniej przydatności do sprawowania ochrony danego dobra kultury i/lub opieki nad nim. Opracowywanie Planu Zarządzania

²⁶ Por. Saryusz-Wolska M., *Spotkania...* s. 105.

²⁷ Zob. Ramowa Konwencja Rady Europy dotycząca wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa. Rada Europy, Faro, 27 października 2005 r. w: Bogusław Szmygin (opr.), *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa Kultury* /edycja 2015/, PKN ICOMOS. Lublin 2015, s. 165; *wspólnota dziedzictwa składa się z ludzi ceniących określone aspekty dziedzictwa kulturowego, które chcą podtrzymać i przekazać przyszłym pokoleniom w ramach działań publicznych.* [online]: <http://bc.pollub.pl/Content/12727/vademecum.pdf> (dostęp: 30 marca 2017 r.).

może usprawnić zastosowanie standardu SMART²⁸, wykorzystanie metody AIDA²⁹ w komunikacji społecznej na rzecz promowania i prezentowania wartości danego dobra kultury oraz uwzględnianie przy monitoringu specjalnie zaprojektowanych list kontrolnych³⁰.

Na zakończenie winien jestem słowa podziękowania panu dr. Ulrichowi Schaafovi, który zechciał wprowadzić mnie w środowisko głównych interesariuszy Kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy, tak dobrze znane jemu od wielu lat, a dla mnie – jakkolwiek fascynujące – wówczas całkowicie nowe. Nabyte podczas pracy nad Planem Zarządzania dla Kościołów Pokoju znanstwo ośmiela mnie do skomentowania doniesień „z ostatniej chwili”. Otóż 15 marca 2017 r. pan Prezydent RP Andrzej Duda podpisał rozporządzenie nadające status Pomnika Historii Kościołom Pokoju w Jaworze i Świdnicy. W stosownym opisie dla Jawora dostępnym na stronie www NID pominięto niestety cztery zachowane obiekty zabytkowe w rzeczywistości tworzące wraz z kościołem zintegrowany historyczny zespół budowlany, co zostało ukazane na mapie – załączniku do wniosku nominacyjnego z 2001 r., ale co niestety nie jest umocowane stosownym wpisem do rejestru zabytków, w którym figuruje tylko budynek pastorówki z poł. XVII, nr rej.: A/1097 z 3112.2008³¹. Ta niezborność wymaga uwagi w aspekcie zachowania integralności zasobu. Natomiast opis dla Świdnicy jest zgodny zarówno z zakresem wpisu do rejestru zabytków jak i mapą – załącznikiem do wniosku nominacyjnego z 2001 r.³² Może to stać się przesłanką do rozszerzenia zakresu wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, tym razem na podstawie doprecyzowanych atrybutów i wskaźników autentyczności oraz integralności według aktualnych Wytycznych Operacyjnych.

²⁸ Zob. S.M.A.R.T. (zarządzanie), Wikipedia, [online]: [https://pl.wikipedia.org/wiki/S.M.A.R.T._\(zarządzanie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/S.M.A.R.T._(zarządzanie)).

²⁹ Zob. AIDA (marketing), Wikipedia, [online]: [https://pl.wikipedia.org/wiki/AIDA_\(marketing\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/AIDA_(marketing)).

³⁰ Zob. Gawande Atul, *Potęga checklisty. Jak opanować chaos i zyskać swobodę w działaniu*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.

³¹ Porównaj:

1. *Jawor – kościół ewangelicko-augsburski pw. Ducha Świętego zwany kościołem Pokoju* [online]: http://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=3414 (dostęp: 30 marca 2017 r.)
2. *Rejestr zabytków nieruchomości, woj. dolnośląskie*, s. 32–33, [online]: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.12.2016/DLN-rej.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.)
3. *Churches of Peace in Jawor and Świdnica / Site Map - Church of Peace in Jawor* [online]: http://whc.unesco.org/en/list/1054/multiple=1&unique_number=1228 (dostęp: 30 marca 2017 r.).

³² Porównaj:

1. *Świdnica – zespół kościoła ewangelicko-augsburskiego pw. Świętej Trójcy* [online]: http://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=3419 (dostęp: 30 marca 2017 r.)
2. *Rejestr zabytków nieruchomości, woj. dolnośląskie*, s. 172–173 [online]: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.12.2016/DLN-rej.pdf (dostęp: 30 marca 2017 r.)
3. *Churches of Peace in Jawor and Świdnica / Site Map - Church of Peace in Świdnica* [online]: http://whc.unesco.org/en/list/1054/multiple=1&unique_number=1228 (dostęp: 30 marca 2017 r.).